

В работе "Етнополітична історія України у світовому контексті" впервые с разработанных автором ранее методологических позиций в контексте общего авторского понимания всемирного цивилизационного процесса показан исторический путь Украины и ее положение в глобально-информационную эпоху.

Аналогичным образом и в "Нарисі історії Києва" прошлое города рассматривается в контексте глобальных и региональных цивилизационных процессов (в связи со скифским и античным влияниями на праславян Среднего Приднепровья, Владимиров "выбор веры" как выбор цивилизационной ориентации — на Византию, нарастание западного социокультурного влияния с XVI в. и др.). Здесь предлагается новая периодизация истории города, основанная на взаимодополняющих стадийном, цивилизационном и конкретно-историческом подходах.

При работе над плановой темой отдела и института были собраны и осмыслены материалы по цивилизационному развитию восточноевропейских и центральноазиатских обществ, причем была создана общая концепция этноцивилизационного пути Восточной Европы и Центральной Азии. Параллельно в общих чертах были намечены контуры концепции единства ноосферного, глобализационного и информационного процессов применительно к современному периоду жизни мировой цивилизации.

Резюмируя сказанное, можно констатировать, что 2003 г. оказался своего рода итоговым в плане авторской разработки и публикации общей теории цивилизационного развития человечества в целом, а также Украины и "малой родины" — Киева в частности.

С. Сіденко,
доктор економічних наук

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ГУМАНІТАРНОГО КАПІТАЛУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

На рубежі XXI ст. в розвитку людської цивілізації чітко проявилися тенденції до зближення країн і народів, до формування єдиного економічного та інформаційного простору, які стали називати терміном "глобалізація". Цей процес у більшій чи у меншій мірі охопив усі регіони світу та всі сфери економічної

діяльності. Особливо значний вплив цей процес справляє на розвиток людського суспільства.

Глобалізація докорінно змінює людське і суспільне буття, спричиняє глибоку трансформацію всієї системи соціальних зв'язків людини. Це пояснюється тим, що інформаційна революція, що набула розвитку за останні десятиліття, дозволяє встановлювати контакти в будь-якій точці земної кулі, змінює зміст різних видів діяльності, сприяє мобільності трудових ресурсів. У нових видах комунікацій, нових формах взаємодії, нових творчих можливостях людини глобалізація знаходить свій економічний базис. Вона розкріпає особистість та дає можливість вибору життєвої стратегії. Можна стверджувати, що глобалізація — принципово новий процес росту і розвитку, що відкриває перед людиною безпрецедентні можливості самореалізації. З іншого боку, прагнення людини до максимальної самореалізації є основним джерелом прогресу наступаючої епохи.

Головні якісні зміни у розвитку людського суспільства пов'язані з новим науково-технічним переворотом кінця ХХ ст., що має визначальний вплив на розвиток продуктивних сил, виробничих відносин, розвиток людини, конкурентоспроможність нації та ін. Це обумовлено тим, що фундаментом глобального суспільства, що формується, стає "нова економіка", яку часто називають "економікою знань", підкреслюючи особливу роль науки й освіти в розвитку сучасного виробництва. У глобальній економіці інтелект і знання стають безпосередньою продуктивною силою, а інформація і технології — найважливішими економічними активами. Зараз, наприклад, у країнах ОЕСР більше половини ВВП створюється в інтелектуально ємному виробництві.

Економіка, заснована на знаннях, різко знижує роль таких основних факторів виробництва, як природні ресурси, основні фонди, витрати виробництва й ін. Вони вже не визначають ту цінність, що споживачі визнають за тим чи іншим продуктом. Економіка перетворюється в систему, що функціонує на основі виробництва й обміну знаннями. Можна стверджувати, що зараз ми вступаємо в новий етап цивілізації, на якому рушійною силою є цінності, створювані знаннями.

Поряд з такими традиційними показниками національної могутності, як територія, населення, рівень економічного розвитку, науково-технічна база, глобалізація висуває на перший

план нові фактори: інформаційно-комунікаційний потенціал, положення на світових фінансових ринках, швидкість створення, освоєння і поширення нових технологій. Знання стали не тільки найважливішим виробничим фактором, а й фактором росту міжнародної конкурентоздатності та процвітання нації.

Головним ланцюгом "нової економіки" є людина, яка є носієм знань, інтелекту, досвіду. Починаючи з середини 1970-х років, розвиток інформаційної економіки викликав підвищення попиту на працівників, що володіють розвинутим інтелектом і доброю освітою, а також обумовив небувале розширення можливостей творчої самореалізації особистості. Виробництво та використання знань формують нову мотиваційну парадигму і, на думку багатьох учених, стають основою становлення в суспільстві нових соціальних груп, що мають основні ознаки класів. Більше того, у постіндустріальному суспільстві працівники інтелектуальної сфери утворюють домінуючий клас нового суспільства.

Проведене дослідження дозволило виділити наступні риси, що відрізняють клас інтелектуалів.

По-перше, у міру підйому технологічного рівня та підвищення кваліфікації працівників спостерігається тенденція росту добробуту тієї їхньої частини, що виявляла здібності, помітно перевищуючі середні для всього масиву зайнятих. Окремі індивіди, соціальні групи та нації, що користуються перевагами технологічного прогресу, розпоряджаються багатством, яке вони не привласнили шляхом експлуатації, а створили своєю творчою діяльністю. За підрахунками американських фахівців, чотири з п'яти мільйонерів, що проживають зараз у США, не збільшили успадковані ними активи, а заробили своє майно практично з нуля.

По-друге, економічний прогрес ХХ ст. у розвинутих країнах сприяв задоволенню базових матеріальних потреб людини, і останні десятиліття ознаменувалися різкою зміною мотивів його діяльності. Матеріалістичні мотиви, пов'язані з підвищенням особистого добробуту, котрими людина керувалася протягом багатьох століть, усе більше поступаються місцем нематеріалістичним, які визначаються прагненням до вдосконалення і максимальної самореалізації особистості.

По-третє, змінюється сама організація праці, оскільки остання стала носити інтелектуальний характер. Традиційну

компанію, що виступала інструментом класового панування й організовану у відповідності до строгої ієрархії, змінила спочатку адаптивна, а потім креативна корпорація, що передбачає співробітництво. В умовах розвитку інформаційних технологій і поширення Інтернет спостерігається ріст числа різноманітних венчурних середніх, дрібних і мікропідприємств, а також виникають нові можливості для автономної діяльності людини і створення готового інформаційного продукту та його реалізації на ринку, що не відповідає класичній організації виробництва.

Нарешті, соціальні тенденції останніх десятиліть свідчать, що суспільство, що ефективно використовує результати технологічного прогресу та ставить перед собою постматеріалістичні цілі й культивує надутилітарні мотиви діяльності, веде до наростання безпрецедентної майнової нерівності. Її причини криються у відмінностях людей у рівні їхніх здібностей, таланту, освіченості і працелюбства. Представники класу інтелектуалів, керуючись неутилітарними мотивами, привласнюють усе більшу частку національного багатства. Така нерівність із позицій етики може бути визнана справедливою, але соціальне протиріччя, що виникає при цьому, може мати непередбачувані наслідки порівняно з протиріччями класового суспільства індустріальної епохи.

Для переходу від індустріальної економіки до суспільства знань і забезпечення успішної конкуренції в постіндустріальному світі, у якому в епоху мережних технологій кожна країна повинна мати у своєму розпорядженні потенціал для сприйняття й адаптації глобальних технологій, необхідні розвинута продуктивність і творчий потенціал робочої сили, відповідні матеріальні умови, певна культура мислення. Це вимагає якісно нового рівня вкладень на цілі розвитку і розширеного відтворення гуманітарного капіталу. Тому найбільш ефективною формою нагромадження стає розвиток кожною людиною власних здібностей, а найбільш вигідними інвестиціями — інвестиції в людину, її знання і здібності.

Саме цим обумовлене зростання в багатьох країнах світу державних витрат на розвиток освіти, підвищення кваліфікації робочої сили, охорону здоров'я, соціальні програми. Так, у більшості розвинених країн витрати на освіту становлять 5—6% ВВП, при цьому досягаючи у Швеції 7,8% та у Данії — 8,2%. Високі

показники відповідних витрат мають місце і в деяких інших країнах світу: в Ізраїлі — 7,3%, Естонії — 7,5, на Кубі — 8,5 та в Саудівській Аравії — 9,5%.

Оскільки якість гуманітарного капіталу включає також стан здоров'я, добробут, соціальні гарантії, забезпеченість роботою, то країни світу витрачають значні кошти на охорону здоров'я, систему соціального захисту, проведення політики на ринку праці. Наприкінці 1990-х рр. у країнах ОЄСР витрати на соціальні програми у структурі загальних державних витрат варіювали від 50% у Великобританії, Данії і США до 60% в Австралії, Австрії, Ірландії, Нідерландах і досягли 76,5% у Новій Зеландії.

Проведене дослідження підтверджує тезу, що для забезпечення економічного зростання та досягнення міжнародної конкурентоспроможності Україні необхідно змінити пріоритети в політиці реформ, надавши переваг розвитку гуманітарного капіталу нації. Дослідження міжнародних організацій також підтверджують, що підвищення рівня гуманітарного розвитку генерує нові імпульси для прискороного економічного зростання. Це особливо переконливо видно на прикладі країн Південно-Східної Азії і басейну Тихого океану, де економічному зростанню передували значні державні витрати на освіту, підвищення кваліфікації та соціальні програми. Наприклад, у Сінгапурі протягом 1960—1989 рр. сукупні витрати на освіту зростали в середньому на 11,4% на рік — швидше, ніж зростав ВВП. Зараз частка витрат на освіту в структурі загальних державних витрат становить у Сінгапурі 23,6%, Малайзії — 26,7 і Таїланді — 31,0%, у той час як у розвинених країнах — на рівні 15% у Данії і Швейцарії та 16% у Норвегії. В Україні відповідні витрати становлять 4,4%.

Необхідно також, щоб деклароване в Україні економічне зростання супроводжувалося розвитком гуманітарного капіталу та було пов'язане з підвищенням доходів працюючих, зниженням рівня та масштабів бідності, зменшенням соціальної поляризації в суспільстві.

Слід також звернути увагу на небезпеку "втечі інтелекту", адже, як зазначалося вище, інтелектуали керуються нематеріальними мотивами й емігрують туди, де є сприятливі умови для творчої праці та самореалізації. Це загрожує значними

матеріальними збитками для держави. Як підраховали американські вчені, висококваліфікована праця створює за всі роки функціонування в розрахунку на одного працівника додаткову вартість у 400—450 тис. дол., а праця наукових і інженерних кадрів — 800 тис. дол.

Отже, для забезпечення конкурентоспроможності економіки України та включення її в глобальну економічну систему необхідно надати пріоритетності розвитку гуманітарного капіталу.

О. Шморгун,

кандидат філософських наук, доцент

РЕЗУЛЬТАТИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналіз проводився між трьох органічно пов'язаних змістових блоків, на "перетині" яких, на мій погляд, виникає можливість досліджувати найскладніші проблеми цивілізаційної теорії.

Перший блок передбачає з'ясування деяких досі гостро дискусійних принципових положень типології періодизації все-світньої історії, що дозволяє подолати рівень опису часто-густо суто емпіричних особливостей окремих геополітичних регіонів і країн, перейти до пояснення їхнього місця в контексті універсальних тенденцій розвитку людства.

Другий — пов'язаний з оцінкою становлення й розвитку різних цивілізаційних комплексів на основі їхньої домінантної системоутворюючої етнонаціональної специфіки.

Нарешті, третій напрям дослідження передбачає аналіз переважно розвитку класичної капіталістичної, а також посткапіталістичної (постіндустріальної) цивілізації під кутом зору *цивілізаційної політології: встановлення зв'язку між процесами розвитку європейської цивілізації як еволюції різноманітних форм демократичної влади.*

У контексті розробки фундаментальних положень загальної цивілізаційної теорії описано механізм самоорганізації цивілізаційного комплексу як своєрідної простороворозташованої суспільно-економічної системи, що самоорганізується. Показано, що універсальний цикл функціонування цивілізацій минулого та сучасності ("зародження"—"розквіт"—"занепад") зумовлений не спорідненістю соціальної та біологічної форм буття (цивілізація зароджується і гине подібно до живої істоти) та не містично-релігійними витоками (цивілізація — наслідок самореалізації